

**ELEKTRON SAVDO PLATFORMALARI FAOLIYATINING MOLIVAVIY
TAHLILIGA TA'SIR ETUVCHI INFRATUZILMA OMILLARI**

Amanqulova Muxlisa Narsafar qizi

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti” Milliy tadqiqot universiteti, Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası assistent o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisda elektron savdo platformalari faoliyatining moliyaviy tahliliga ta'sir etuvchi asosiy infratuzilma omillari tadqiq etilgan. Raqamli to'lov tizimlari, logistika infratuzilmasi, internet va telekommunikatsiya tarmoqlari, bulutli texnologiyalar hamda axborot xavfsizligi tizimlarining elektron savdo subyektlari moliyaviy natijalariga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, infratuzilma rivojlanishining platformalar daromadliligi, xarajatlar samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishdagi o'rni yoritilgan. Tadqiqot natijalari elektron savdo sohasida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va infratuzilmani takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Elektron savdo, elektron savdo platformalari, moliyaviy tahlil, infratuzilma omillari, raqamli iqtisodiyot, logistika, elektron to'lov tizimlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, bulutli texnologiyalar, moliyaviy samaradorlik, raqobatbardoshlik.

Jahon iqtisodiyotida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi elektron savdo platformalarining iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyatini keskin oshirmoqda. Bugungi kunda elektron savdo nafaqat savdo operatsiyalarini amalga oshirish vositasi, balki investitsiyalarni jalb qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish, eksport salohiyatini kengaytirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi muhim omillardan biriga aylandi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va taraqqiyot bo'yicha konferensiyasi (UNCTAD) ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda global elektron savdo bozori hajmi 6,3 trillion AQSH dollaridan oshgan bo'lib, 2027-yilga borib ushbu ko'rsatkich 8 trillion AQSH dollariga yetishi prognoz qilinmoqda. Shu bilan birga, dunyo bo'yicha internet foydalanuvchilari soni 5,6 milliard kishidan oshgani elektron savdo xizmatlariga bo'lgan talabning barqaror ortib borayotganini ko'rsatadi [1]

Elektron savdo platformalarining muvaffaqiyatli faoliyati ko'p jihatdan zamonaviy infratuzilmaning rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Jumladan, internet tarmoqlarining qamrovi va tezligi, raqamli to'lov tizimlari, logistika xizmatlari, ma'lumotlarni qayta ishlash markazlari, bulutli texnologiyalar hamda kiberxavfsizlik infratuzilmasi platformalarning moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi tranzaksiya xarajatlarining ortishi, yetkazib berish muddatlarining uzayishi va mijozlar ishonchining pasayishiga olib kelishi mumkin. Aksincha, rivojlangan infratuzilma operatsion xarajatlarni kamaytirish, xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va platformalarning daromadliligini oshirish imkonini beradi.

O'zbekistonda ham elektron tijoratni rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda elektron to'lov tizimlari, logistika markazlari va raqamli davlat xizmatlarini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatda internet foydalanuvchilari soni 33 million nafardan oshgan bo'lsa, elektron to'lovlar hajmi yil sayin yuqori sur'atlarda o'smoqda. Mazkur jarayon elektron savdo platformalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va ularning bozor ulushini kengaytirish uchun qulay sharoit yaratmoqda [2].

Shu nuqtai nazardan, elektron savdo platformalari faoliyatining moliyaviy tahliliga ta'sir etuvchi infratuzilma omillarini kompleks o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tezisning maqsadi elektron savdo platformalarining moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'sir qiluvchi asosiy infratuzilma omillarini tahlil qilish, ularning samaradorlikka ta'sirini baholash hamda infratuzilmani yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Elektron savdo platformalari faoliyatining moliyaviy tahlili va unga ta'sir etuvchi infratuzilma omillari so'nggi yillarda iqtisodiyot, moliya va axborot texnologiyalari yo'nalishidagi ilmiy tadqiqotlarning muhim obyektiga aylangan. Mazkur yo'nalishda xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan elektron savdoning iqtisodiy samaradorligi, raqamli infratuzilma, logistika tizimi, elektron to'lov vositalari hamda axborot xavfsizligining moliyaviy natijalarga ta'siri keng o'rganilgan [3].

Elektron tijorat nazariyasining shakllanishida Kenneth C. Laudon va Carol Guercio Traverning ilmiy ishlari alohida o'rin tutadi. Mualliflar elektron savdo platformalarining muvaffaqiyatli faoliyati zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ishonchli to'lov tizimlari va rivojlangan logistika infratuzilmasiga bevosita bog'liqligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi, operatsion samaradorlikni oshiradi va platformalarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi [3].

Turli xalqaro tashkilotlar, jumladan Jahon banki, OECD va UNCTAD tomonidan e'lon qilingan tadqiqotlarda ham elektron savdoning rivojlanishida infratuzilma omillari asosiy determinantlardan biri sifatida baholanadi. Mazkur tadqiqotlarda yuqori tezlikdagi internet tarmoqlari, raqamli to'lov tizimlari, logistika markazlari va ma'lumotlarni qayta ishlash infratuzilmasi rivojlangan mamlakatlarda elektron savdo platformalarining rentabelligi hamda investitsion jozibadorligi yuqori ekanligi qayd etilgan. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik tizimlariga yo'naltirilgan investitsiyalar mijozlar ishonchini oshirishi va moliyaviy xavflarni kamaytirishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [4].

Rossiyalik iqtisodchi olimlar V.V. Kovalev hamda G.V. Savitskaya korxonalarning moliyaviy tahlili metodologiyasini ishlab chiqishda likvidlik, rentabellik, moliyaviy barqarorlik va aktivlar samaradorligini baholash usullarini taklif etgan. Ushbu metodik yondashuvlar bugungi kunda elektron savdo platformalarining moliyaviy holatini tahlil qilishda ham keng qo'llanilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda esa an'anaviy moliyaviy

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

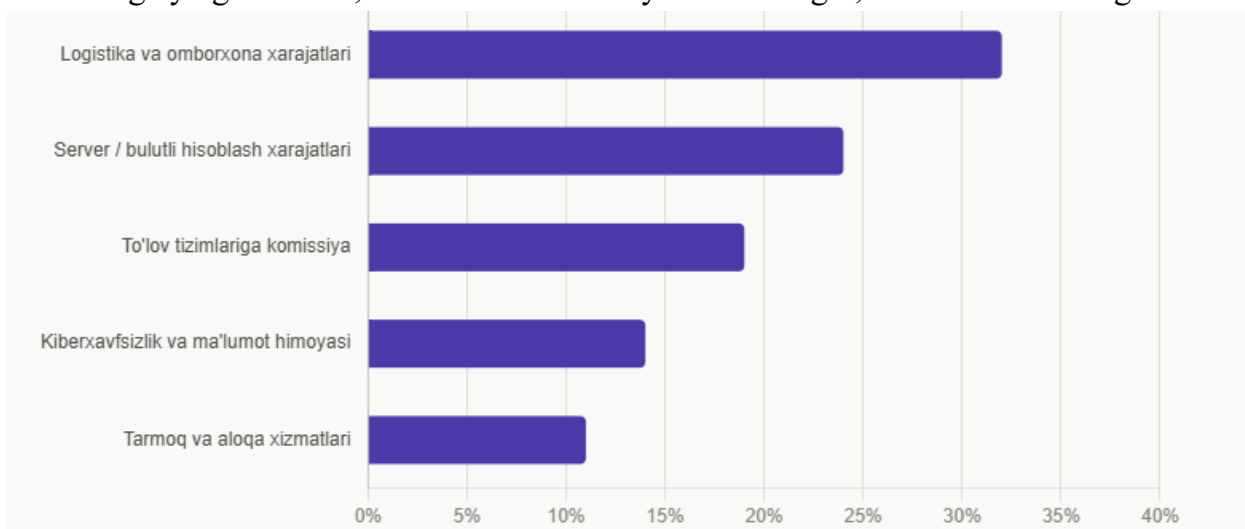

ko'rsatkichlar bilan bir qatorda platforma foydalanuvchilari soni, tranzaksiyalar hajmi, logistika xarajatlari va raqamli xizmatlar sifati kabi ko'rsatkichlar ham kompleks baholanmoqda.

O'zbekistonlik olimlar Sh.A. Mustafakulov, B.Yu. Xodiyev, A.V. Vahobov va boshqa iqtisodchi tadqiqotchilar tomonidan raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat va moliyaviy boshqaruv masalalari yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ularning tadqiqotlarida mamlakatda elektron savdo infratuzilmasini rivojlantirish, elektron to'lov xizmatlarini kengaytirish, logistika tizimini takomillashtirish hamda raqamli transformatsiyani jadallashtirish elektron savdo subyektlarining moliyaviy samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida baholangan. Biroq mavjud ilmiy ishlarda elektron savdo platformalari faoliyatining moliyaviy tahliliga infratuzilma omillarining kompleks ta'sirini baholash masalasi yetarli darajada yoritilmagan [5].

Elektron savdo platformalari faoliyatining moliyaviy natijalari infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi bilan chambarchas bog'liq. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, internet tarmoqlari sifati, logistika tizimi, elektron to'lov xizmatlari va ma'lumotlarni qayta ishlash infratuzilmasiga yo'naltirilgan investitsiyalar platformalarning daromadliligi hamda operatsion samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. UNCTAD ma'lumotlariga ko'ra, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi natijasida elektron savdo global iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biriga aylanib, ko'plab mamlakatlarda chakana savdo hajmining tobora katta qismini egallamoqda [6].

O'zbekiston misolida ham infratuzilma rivojlanishi elektron savdo bozorining kengayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. AQSH Savdo vazirligining 2025-yilda e'lon qilingan ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda mamlakat elektron savdo bozori hajmi 1,2 mlrd AQSH dollariga yetgan bo'lib, bu chakana savdo aylanmasining 3,8 foizini tashkil etgan.

2-diagramma: "Elektron savdo platformalarining umumiy operatsion xarajatlari infratuzilma tarkibiy qismlarining ulushi (%) [7]

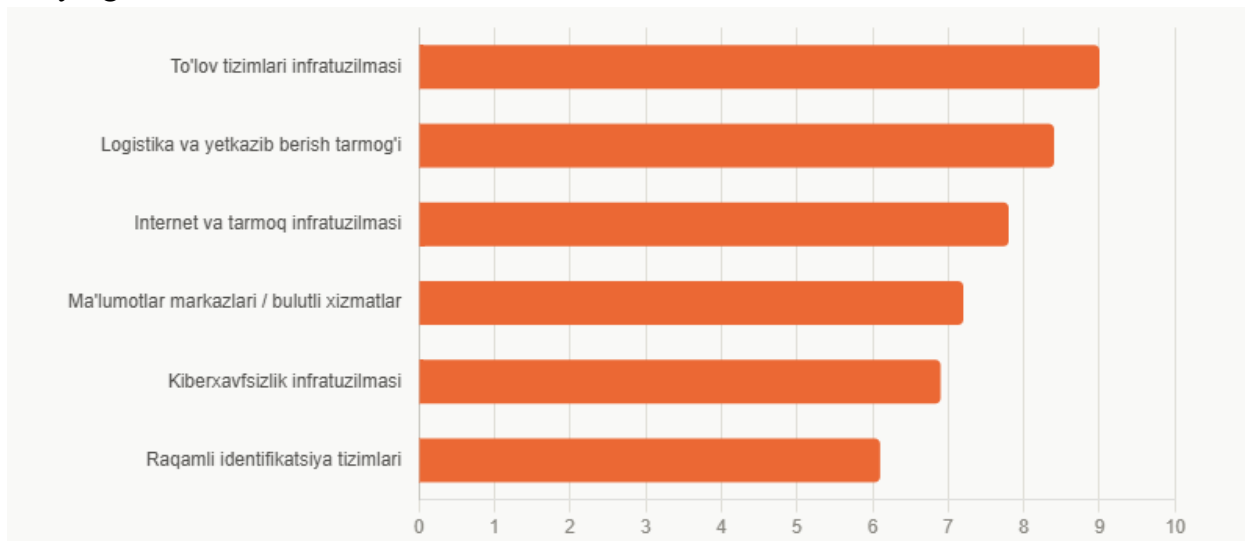
KPMG prognozlariga ko'ra, 2027-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 1,8–2,2 mlrd AQSH dollariga, bozor ulushi esa 9–11 foizga yetishi kutilmoqda. Shu bilan birga, 2025-yil boshida

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

O'zbekistonda internet foydalanuvchilari soni 32,7 million nafarga (aholining 87,2 foizi), mobil aloqa ulanishlari esa 33,9 million taga yetgan. Xalqaro internet kanallari o'tkazuvchanligi 4 200 Gbit/s gacha kengaytirilgani elektron savdo infratuzilmasining rivojlanayotganini ko'rsatadi.

1-diagramma: "Elektron savdo platformalari moliyaviy tahliliga ta'sir etuvchi infratuzilma omillarining ta'sir darajasi (10 balllik shkala) [8]

Moliyaviy tahlil shuni ko'rsatadiki, infratuzilma rivojlangan sari elektron savdo platformalarining tranzaksiya xarajatlari kamayadi, buyurtmalarni qayta ishlash tezligi ortadi va logistika xarajatlari optimallashtiriladi. Buning natijasida sof foyda, aktivlar rentabelligi va pul oqimlarining barqarorligi yaxshilanadi. Masalan, O'zbekistonning yirik elektron savdo ekotizimlaridan biri bo'lgan **Uzum** 2024-yilda logistika infratuzilmasini kengaytirish va ombor tizimlarini modernizatsiya qilish hisobiga yalpi savdo hajmini (GMV) 2,4 baravar oshirdi. Kompaniyaning sof foydasi 150 mln AQSH dollarini tashkil etib, avvalgi yilga nisbatan 50 foizga ko'paygan. Oylik faol foydalanuvchilar soni esa qariyb 16 million nafarga yetgan. Ushbu natijalar infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar moliyaviy samaradorlikni oshirishini amalda tasdiqlaydi.

Xulosa

Elektron savdo platformalari faoliyatining moliyaviy samaradorligi ko'p jihatdan zamonaviy infratuzilma omillarining rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, internet infratuzilmasi, elektron to'lov tizimlari, logistika tarmoqlari, bulutli texnologiyalar va axborot xavfsizligi tizimlari elektron savdo platformalarining daromadliligi, xarajatlar samaradorligi hamda moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF–6079-son Farmon. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrir). – Toshkent, 2015.
3. Xodiyev B.Yu., Bekmurodov A.Sh. Raqamli iqtisodiyot: rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
4. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.
5. Abdullayeva Sh.A. Elektron tijorat va raqamli iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2021.
6. Mustafakulov Sh.I. Raqamli transformatsiya sharoitida iqtisodiy rivojlanish masalalari. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022.
7. Tursunov B.O. Korxonalarning moliyaviy tahlili va boshqaruv qarorlarini qabul qilish usullari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
8. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va elektron tijorat statistik ma'lumotlari. – Toshkent, 2024.